

Čiháček, Vlastimil

Zájmy rodičů jako součást kontaktů speciálních škol s rodiči

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. U, Řada pedagogická. 2004, vol. 52, iss. U9, pp. [73]-85

ISBN 80-210-3452-1

ISSN 1211-6971

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/104732>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VLASTIMIL ČIHÁČEK

ZÁJMY RODIČŮ JAKO SOUČÁST KONTAKTŮ SPECIÁLNÍCH ŠKOL S RODIČI

PARENTS' INTERESTS AS PART OF THE CONTACTS BETWEEN
PARENTS AND SPECIAL SCHOOLS

Úvod

Jsou-li děti po dosažení věku povinné školní docházky zařazeny do některého ze školských zařízení, postupují rodiče škole část výchovných úkolů a přenechávají škole velký díl úkolů vzdělávacích. Nadále jsou však rodiče postavami, o kterých se má za to, že jejich participace na dosahování cílů školy se odráží pozitivně na úspěšnosti školní výchovy a školního vzdělávání, což je jedním z mnoha argumentů pro vnímání rodičů jako skupiny osob, které jsou pro školu velmi významné. Vedle toho existuje zákonem garantovaná rozhodující úloha rodičů při výchově jejich dětí. Zaručuje rodičům, že mohou v zásadních věcech rozhodovat o otázkách výchovy svého dítěte, a pokud nezanedbávají svoje rodičovské povinnosti, požaduje se, aby školy jejich postavení respektovaly (srov. Zounek, Rabušicová, 2001). Školy jsou proto institucemi, které mají s rodiči o těchto záležitostech komunikovat, a rodiče náleží k předním okruhům osob, s nimiž se školy setkávají.

Odborníci z řad pedagogů (Bastiani, Hallgarten a další, u nás v poslední době např. Kolláriková) a psychologů (u nás především Matějček) zdůrazňují spoluúčast zvláště některých specifických skupin rodičů na výchově a vzdělávání realizovaných školou. K těmto skupinám patří rodiče žáků se speciálními vzdělávacími potřebami¹.

Mimořádná pozornost věnovaná tomu, aby se rodiče žáků se speciálními vzdělávacími potřebami podíleli v rámci svých možností na dění ve školách spolu s profesionály, aby školy oceňovaly rodičovské aktivity různých podob, různé hloubky a uměly je zhodnotit, je již delší dobu patrná i ze strany mezinárodních organizací, např. UNESCO². Nejedná se tedy o příležitostné téma, ani o módní

¹ Za žáky se speciálními vzdělávacími potřebami jsou v dikci českého školského práva považováni žáci se zdravotním postižením.

² Výrazné podpory se v tomto směru dostalo rodičům žáků se speciálními vzdělávacími potřebami na světové konferenci UNESCO „Pedagogika speciálních potřeb: přístup a kvalita“ v Salamance v roce 1994. Byly na ní přijaty mj. závěry, podle kterých mají ředitelé škol

vlnu. Rodiče dětí s postižením se v mnoha zemích setkávají s přezíravostí ke svým potřebám, nárokům a očekáváním, i když jim jde o lepší podmínky pro plnění své rodičovské role. Tento problém se v jisté míře dotýká i zemí našeho kulturního okruhu.

Se zásadní věcí ovlivňující vztahy odborníků k rodičům dětí se speciálními vzdělávacími potřebami ve smyslu zdravotního postižení (dále dětí s postižením), kterou je přijímání rodičů jakožto lidí schopných a dostatečně kompetentních vyjadřovat se k podobě výchovy a vzdělávání svých dětí, se dlouhou dobu potýkalo i české školství. Rozhodování o vzdělávací dráze dítěte s postižením, resp. o tom, zda bude takové dítě vůbec vzděláváno³ bylo až do 90. let 20. stol. plně v rukou odborníků – např. členů komisí při někdejších národních výborech. Postoje charakteristické podceňováním rodičovské kompetentnosti v problematice otázek týkajících se výchovy se objevovaly i v některých speciálních školách. Díky opatřením, která dnes v České republice zajišťují naplnění práva každého dítěte na vzdělání⁴ a posunu ve vnímání toho, čím může být jeho dosažení naplněno, je rodičům dětí prakticky s jakkoli závažným a hlubokým postižením legislativou dána příležitost podílet se na řešení školního vzdělávání svého dítěte, vyjadřovat se k odborníky navrhané variantě vzdělávací dráhy svého dítěte a nebo ji i sami vybírat. Rodiče dětí s postižením se mohou při jednání se školou spoléhat na školské předpisy, které do jisté míry zvýrazňují jejich stěžejní rozhodovací práva ve věcech výchovy (srov. Čiháček, 2003b). Rodiče jsou podporováni některými významnými školskými dokumenty, z nichž jmenujme např. vzdělávací programy (srov. Čiháček, 2003a).

Jak však reálně sdělují rodiče škole své připomínky k záležitostem týkajících se výchovy jejich dítěte s postižením nebo záležitostem celkového fungování školy a jejího chodu? Jaké volí rodiče postupy, když chtějí ve škole něco ze své pozice prosadit? Řeší rodiče dětí s postižením vůbec nějakým způsobem svou nespokojenost se školou?

Na vyřčené otázky se pokusím odpovědět v tomto příspěvku, ve kterém využiji dílčích výsledků získaných analýzou údajů získaných od českých speciálních škol v rámci rozsáhlejšího výzkumu „Rodiče žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v roli výchovných a sociálních partnerů školy“⁵. Zaměřím se na speciální školy, které jsou alternativou běžného školství, a nabízí pohled na vzorek mnoha rodičů, které spojuje prvek stejného typu postižení jejich dítěte. Výsledky

podstatnou roli při nabídce podpory a těsných vztahů k rodině (čl. 35), úkoly na učitele mají být kladeny tak, aby se jejich plnění setkávalo s potřebami žáků, stejně jako specialistů a rodičů (čl. 41). Závěry konference řadí k faktorům zkvalitňování škol vzdělávajících žáky se speciálními potřebami podporu rozvoje rodičovských organizací, jejichž zástupci mají být účastni v programech, které jsou zaměřeny na rozšíření vzdělání jejich dětí (čl. 62).

- 3 Do počátku 90. let minulého století bylo dítě s diagnostikovaným těžším mentálním postižením zpravidla trvale zbaveno povinné školní docházky.
- 4 Usnesení č. 2/1993 předsednictva ČNR o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součást ústavního pořádku České republiky, čl. 33, odst. 1.
- 5 Projekt realizovaný s podporou Grantové agentury ČR (GA ČR č. 06/02/P120).

konfrontují se situací zjištěnou při identickém výzkumu realizovaném na běžných školách.

Východiska výzkumu

Projekt „Rodiče žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v roli výchovných a sociálních partnerů školy“ plánovaně navazuje na výzkumný projekt „Postavení rodičů jako sociálních a výchovných partnerů školy“⁶, který probíhal v letech 2001–2003, byl zaměřen na šetření vztahů rodičů a českých běžných škol a stal se nosným projektem pro výzkum orientovaný na rodiče dětí s postižením.

Projekt jsem se rozhodl realizovat na základě zjištění, že vztahy rodičů dětí se speciálními vzdělávacími potřebami nebyly doposud v České republice, a dříve ani v Československu, objektem žádného rozsáhlejšího empirického pedagogického výzkumu. V širěji dostupných odborných zdrojích byly sice ojediněle publikovány zprávy ze školských zařízení (např. Huspeka, 1980–81, později např. Svobodová, 1995), které splňovaly funkci příkladů ze speciálně pedagogického terénu, výzkumné sondy do vztahů mezi rodiči a zařízeními pro výchovu postižených dětí s postižením (např. Svobodová, 1984–85). Jednalo se však o sporadické příspěvky, které nebylo možno spolehlivě vztáhnout k celkové situaci ve speciálním školství. K realizaci projektu jsem byl podněten v zásadě podobnými pohnutkami, které vedly k odhodlání zkoumat vztahy rodičů a škol ve zmíněném nosném projektu.

Metodologie výzkumu

Výzkumný projekt probíhá ve třech fázích. V první fázi byla zpracována studie vycházející z dosavadních teoretických poznatků o zvláštностech role rodičů žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Ve druhé fázi byla analyzována současná role rodičů žáků se specifickými vzdělávacími potřebami ve vztahu ke speciálním školám prostřednictvím kvantitativních metod výzkumu. V této druhé fázi byly dotazníkem osloveny všechny školy poskytující speciální vzdělávání v etapě povinné školní docházky uvedené tč. v registru sítě českých škol vyjma škol, které mají ze své povahy v udržování vztahů s rodiči značně omezené možnosti (školy při některých zdravotnických zařízeních – nemocnice, ozdravovny atd., školy při diagnostických ústavech, školy při dětských domovech). Získaná data byla statisticky zpracovávána. Ve třetí fázi projektu jsou zjištění doplňována kvalitativními metodami formou výzkumných sond ve vybraných speciálních školách.

Dotazníkové šetření proběhlo v květnu a v červnu 2003⁷. Celkem bylo osloveno 490 speciálních škol. Návratnost činila 36 % (41 % ředitelé speciálních škol, 34 % zástupci rodičů)⁸.

⁶ Projekt realizovaný s podporou Grantové agentury ČR (GA ČR č. 406/01/1077).

⁷ O vyplnění dotazníku byl žádán ředitel školy a současně byl v dopise požádán, aby předal příložené dva dotazníky rodičům s příslušnými instrukcemi. Oslovení zástupců rodičů ze

Po zvážení skutečnosti, že se dlouhodobě upozorňuje na deformaci funkce některých zvláštních škol, ve kterých se kumulují žáci se sociálně, sociokulturně a obecně problémovým rodinným zázemím, rozhodl jsem se zpracovat data za celek všech speciálních škol, ale též subsoubory jen speciálních základních škol, jen zvláštních škol, jen pomocných škol a škol sdružujících jen zvláštní a pomocnou školu.

Obvyklé způsoby, kterými rodiče žáků speciálních škol projevují své názory a prosazují své zájmy

Školy zpravidla oceňují, když se rodiče angažují ve spolupráci se školou, ale tytéž okolnosti rodičovské aktivity mohou různé školy vnímat rozdílně. Předpokládám, že jsou školy, které akceptují, že rodiče mají určité zájmy, považují to za příležitost rozvoje spolupráce a vytvářejí podmínky k prosazování rodičovských zájmů. Najdou se však jistě školy, ve kterých není z různých příčin podporováno to, aby mohli rodiče své zájmy prosazovat. Přístup škol usnadňuje či ztěžuje rodičům vyjadřování se k podobě výchovy a vzdělávání, kterých se jejich dětem ve škole dostává, vybízí či odvrací je od využívání příležitostí vyjadřovat své připomínky k dalším záležitostem, které se jejich dětí dotýkají a motivuje je či odrazuje od prosazování věcí, o kterých si myslí, že jsou prospěšné jejich dětem přímo nebo v důsledcích. I školy nejméně nakloněné prosazování zájmů rodiči (jakkoliv by byla existence takového postoje škol nežádoucí) nemohou tomuto jevu zcela zabránit. Jaké způsoby prosazování svých zájmů ve škole za jistě variabilních poměrů v jednotlivých školách volí rodiče žáků s postižením? Podívejme se na výzkumná zjištění ve shodné struktuře, s níž byly analyzovány možnosti prosazování zájmů rodičů v běžných školách⁹.

Na základě dosavadních informací ze školského terénu a analýzy českých školských předpisů jsme pracovali v zásadě se dvěma možnostmi:

1. Rodiče prosazují zájmy týkající se jejich dítěte individuálně v kontaktu s jednotlivými pracovníky školy nebo školské správy, eventuálně školské kontroly.
2. Více rodičů se v některých záležitostech shodne na společném zájmu a jednájí jako skupina. Proces, při kterém se rodiče účelově sdružují, může probíhat bez vědomí školy a rodiče jako skupina se projeví až v okamžiku, kdy přistoupí k prosazování konkrétních požadavků, zahájí vyjednávání s vedením školy o případných změnách, nápravě, zavedení opatření, obstarání věcí apod. Tyto skupiny se mohou vytvářet jen dočasně, jsou neformální a poté,

dvou rodin jedné školy bylo zvoleno především s ohledem na vysoké zastoupení zvláštních škol v celkovém souboru (z některých regionů zaznívají připomínky, že se v těchto školách koncentruje větší množství žáků ze sociokulturně slabého prostředí, což vedlo k obavám, že by rodiče mohli mít ve větší míře problémy s vyplňováním dotazníku, na vyplňování rezignovat a neodeslat jej.

⁸ Celková návratnost: 42 % speciální základní školy, 32 % zvláštní školy, 58 % pomocné školy, 33 % zvláštní školy a pomocné školy.

⁹ Tuto analýzu přinesl příspěvek Trnková, K. – Čiháček, V.: *Možnosti prosazování zájmů rodiči ve škole*. Pedagogická orientace, 2, 2003, s.22-38. ISBN 1211-4669

co je jejich společný postup ke konkrétní věci završen (úspěchem v podobě akceptování požadavků, úspěchem v podobě konsensu, nebo také neúspěchem) se opět rozpadají.

V následujících oddílech přiblížím, jaké poznatky o využívání těchto dvou variant přinesly výsledky dotazníkového šetření na speciálních školách.

Prosazování zájmů rodiči – jednotlivci

Pod touto variantou řešení nespokojenosti či aktuálních a naléhavých potřeb rodičů nacházíme jednání, kdy rodiče vystupují jen sami za sebe, případně mají pocit, že řeší záležitost, která se týká jen jejich dítěte, jejich rodiny a představitelů školy.

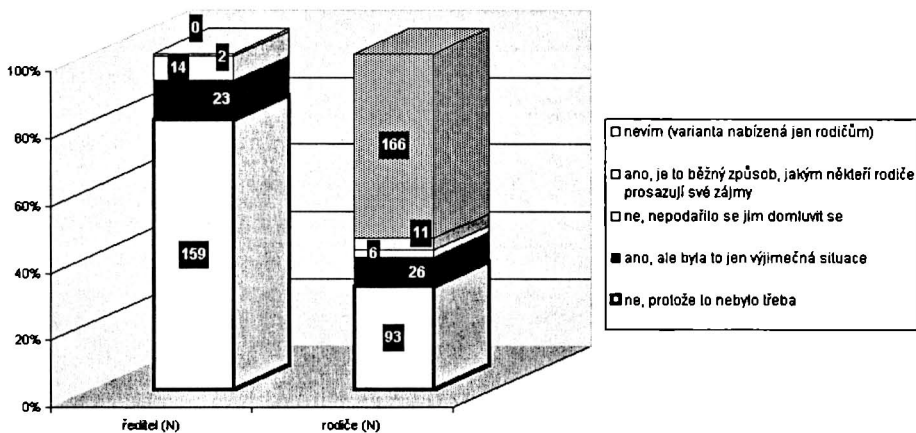
V dotazníku byla rodičům i ředitelům položena nejprve otázka, *co obvykle udělá typický rodič v případě, že je nespokojen s něčím, co se týká přímo jeho dítěte* (např. požadavky na dítě jsou podle rodičů nepřiměřené postižení, rodiče jsou nespokojeni se speciálně pedagogickou složkou vzdělávání, hodnocení práce dítěte považují za nejasné, rodiče mají pocit, že škola zatěžuje dítě přemírou domácích úkolů apod.), a poté jsme se ptali, *co obvykle udělá typický rodič v případě, že je nespokojen s něčím, co se týká obecně chodu školy*.

Respondenti měli možnost volit ze sady nabízených reakcí dvě nejobvyklejší. Jejich odpovědi odrážejí to, co si o chování rodičů v daných situacích myslí buď ředitelé, nebo vybraní zástupci rodičů o ostatních rodičích¹⁰.

¹⁰ Rodiče v komentářích k dotazníku vyjadřovali určité pochyby, zda jejich pohled vypoví o jednání všech rodičů. Proto se domnívám, že se pokoušeli odpoutat od projekce výhradně vlastních postupů. Někteří rodiče řešili pochyby tím, že se k určitým otázkám nevyjadřovali, a ocenil jsem, když o tom informovali v komentáři. To platí i u dalších otázek v dotazníku, nejen u těchto dvou.

Graf 1: Co udělá rodič v případě, že je nespokojen s něčím, co se týká přímo jeho dítěte.

Speciální školy (celkem), absolutní četnosti jednotlivých odpovědí

Rodiče i ředitelé se shodli na tom, že nespokojenost týkající se dítěte obvykle rodiče řeší těmito třemi nejčastějšími způsoby: a) obracejí se na třídní učitele, b) obracejí se na učitele příslušného předmětu (např. učitele počtů – matematiky) nebo speciálního pedagoga zodpovědného za určitou speciální podporu (např. logopeda), c) obracejí se na ředitele školy.

Očekával jsem, že rodiče upřednostní předmětové pedagogy, neboť speciální přístup hraje pro jejich dítě klíčovou úlohu, a za první logický krok rodičů bych považoval nezprostředkované, tudíž pravděpodobně nejefektivnější jednání s odborníkem zodpovědným za speciální podporu v určitém předmětu nebo při určité terapii.

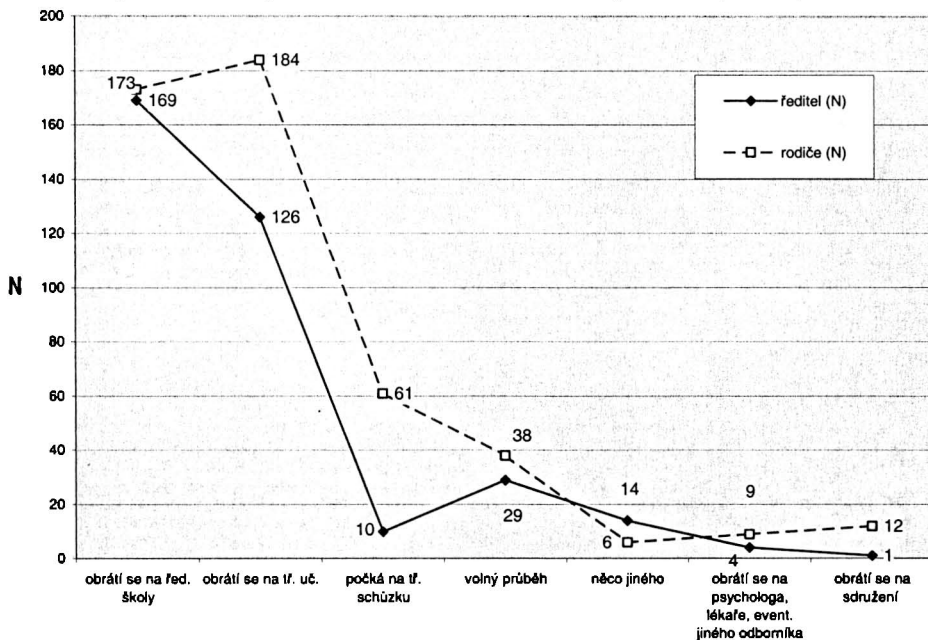
Předmětovým učitelům a speciálním pedagogům zodpovědným za určitou speciální podporu se rodiče nevyhýbají, když chtějí vyjádřit svou nespokojenost, častěji ji však sdělují třídním učitelům. Speciální pedagog zodpovědný za určitou speciální podporu byl upřednostněn rodiči jen na pomocných školách. Ukazuje se, že třídní učitelé jsou asi pro mnoho rodičů považováni za dobré prostředníky, o kterých si myslí, že budou vhodně tlumočit jejich připomínky a pomohou jim ke změnám, aniž by se jejich kolegové rozhněvali, urazili, cítili nedocenení své práce apod. Na pomocných školách je zřejmě individuální součinnost s rodiči na speciální podpoře tak intenzivní, že jsou rodiče na přímá jednání natolik zvyklí, že vyslovení nespokojenosti nepocítují jako nepřekonatelnou nepříjemnost. S polovičním odstupem se podle zástupců rodičů obracejí rodiče se svou nespokojeností týkající se dítěte na ředitele škol.

Zajímavé je, že ředitelé označili v největším počtu variantu, podle níž je obvyklou reakcí rodiče to, že se obrací na ně, a zdá se, že ředitelé podléhají iluzi, že kdykoliv není něco v jejich školách zcela v pořádku, jsou prvními, kdo se to dozví.

Podobné je chování rodičů v případě, že jsou *nespokojeni s něčím, co se týká obecně chodu školy*. V tomto případě jsme měli na mysli např. to, že rodiče považují začátek nebo konec výuky eventuálně provozní doby školy za nevstřícný k jejich možnostem (např. musí zajistit vyzvednutí dítěte ze školy dříve než končí obvyklá pracovní doba v zaměstnání), mají výhrady k režimu při předávání žáků škole (např. dítě nepřebírá ten pracovník, který je zodpovědný za jeho výchovu, rodičům schází osobní kontakt s vyučujícím; rodiče nemohou vstupovat dovnitř budovy, když nechtějí řešit nic konkrétního s pedagogy), školní auto svážející děti jezdí podle rodičů po nevhodné trase, rodiče považují stravu v jídelně za nevyhovující (např. schází volba dietních jídel, bezmasých jídel), domnívají se, že není dobře zajištěna bezpečnost žáků ve škole (mají např. pocit, že jsou ve škole nebezpečné úseky pro imobilní děti), při sestavování třídních kolektivů se nepřihlíží k charakteristikám postižení a žáci jsou zařazováni do tříd nahodile apod.

Graf 2: Co udělá rodič v případě, že je nespokojen s něčím, co se týká chodu školy

Speciální školy (celkem), absolutní četnosti jednotlivých odpovědí

Rodiče mívají podle svých vyjádření nejčastěji k třídnímu učiteli, zatímco ředitel si myslí, že jdou za nimi. Rozdílné preference respondentů se objevily i u volby odpovědi „rodič nechá věci volný průběh“. Převaha této volby by napovídala, že rodiče jsou naprosto odkázáni na libovůli školy, ale situace tak dramatická není. Množství rodičů příznávajících, že na jejich škole se povětšinou nechává věcem volný průběh, je stejné, ať se to týká nespokojenosti s chodem školy nebo s vý-

chovou jednotlivců. U ředitelů jsou početní rozdíly. Dále: ředitelé řadí pasivitu rodičů (nechávací věci volný průběhu) v případě všech typů speciálních škol na třetí pořadí, v čemž se mírně rozcházejí s míněním rodičů, podle jejichž údajů je třetím nejčastějším způsobem řešení vyčkání s problémem na třídní schůzku.

Pro neřešení nespokojenosti existuje několik rozdílných vysvětlení. Někdy bývá z úst zástupců školy vyřčeno nekompromisní: „*toto je ukázka nezájmu o školu, něco se jim (rodičům) nelíbí, ale stejně nic neudělají a nám nic neřeknou*“.

Kdo se nespokojí se zjednodušujícím odsouzením těchto rodičů, může uvažovat o příčinách jejich nečinnosti, jež mohou spočívat v jejich neschopnosti vstupovat do jednání s lidmi v postavení odborníků nebo v přesvědčení, že snažení k ničemu nepovede, obrátí se proti rodičům, jejich dětem apod.

U otázky „*Jak postupují rodiče nespokojení s něčím, co se týká obecně chodu školy?*“ mohli respondenti zvolit jako jednu z variant, že se se svými připomínkami k chodu školy obracejí na psychology, lékaře eventuálně jiné odborníky. K této nabídce odpovědi mě vedla domněnka, že by rodiče mohli různé situace konzultovat s pracovníky systému pedagogicko psychologického poradenství. Uvnitř škol by to mohli být výchovní poradci, vně škol pracovníci speciálně pedagogických center. Těmito odborníky by mohli být dále lidé, kteří nejsou odborníky na výchovu, ale zodpovídají za posouzení vývoje dětí po zdravotní stránce a zodpovídají za posouzení rizik, která jsou s tím spojena, tzn. předně lékaři, po stránce posouzení souvislostí s psychickými reakcemi dětí psychologové. V případě potvrzení oprávněnosti obav rodičů by mohli tito odborníci podpořit změnu nežádoucí situace a vyjádřit se, jak by měla vypadat vhodná řešení. Výběr těchto odborníků jako osob, na něž se rodiče obracejí se svou nespokojeností, se však propadá buď k nejnižším hodnotám a nebo na konec celkového pořadí – s drobnou výjimkou, kterou jsou speciální základní školy. Výběr lékařů, psychologů a dalších odborníků za účelem řešení nespokojenosti s chodem školy sice nedominuje, ale je na speciálních základních školách častější než v ostatních typech speciálních škol (zvláštních školách, pomocných školách).

Zřejmě jen rodiče žáků se smyslovými a tělesnými vadami nabývají pocitu, že potřebují znát názor lékařů či psychologů, získat podporu v argumentech jejich oboru a vnímají je jako osoby, které svým dílem přispějí ke změnám ve škole. Pro ostatní rodiče jsou to patrně lidé orientující se jen na stanovování vhodné lékařské terapie či medikace, kteří jsou vzdálení problematice chodu škol. Problémy spojené s chodem školy se zřejmě většinou mívají s problematikou vlastní lékařům a psychologům, ale při možnosti obracet se na jejich osoby jako jednu ze dvou nejobvyklejších způsobů reakcí rodičů při nespokojenosti byla tato eventualita alespoň v malé míře zaznamenána respondenty z řad rodičů i ředitelů. V tomto dotazníku proto své místo tato varianta měla.

Zdá se, že řešení otázek chodu celé školy je vnímáno jako poměrně důvěrná věc. Svou roli zřejmě sehrála formulace, která hovoří o nespokojenosti – nevoli, nelibosti. Jsou tedy připomínky a nespokojenost považovány za jakousi nepřijemnost, která má zprvu zůstat skryta mezi jednotlivými rodiči a zástupci školy, nejvýše může zaznít v uzavřené společnosti jedné třídy? Pokud tomu tak je,

pak rodiče nevnímají, že právě otevřené vyjadřování se k chodu školy může startovat diskuse, které jsou věcí celé instituce a přinášejí podněty k jejímu celkovému rozvoji. Jejich názory jsou zbytečně roztržštěně skryty mezi jednotlivými rodiči a zástupci školy. Rozdíly mezi údaji rodičů a ředitelů o zveřejňování nespokojenosti jednotlivců ve fórech tříd naznačují, že ředitelé nemají přesný odhad připravenosti rodičů ke skupinovému projednávání svých problémů. V tomto případě se přikláním k názoru, že rodiče mají větší přehled o dění ve třídách než v celé škole. Nabízí se diskusní otázka, zda jsou ostatní rodiče dostatečně podněcováni k vyjádření svých stanovisek v momentech, kdy od jedněch rodičů veřejně zaznívá nespokojenost. Je rodičovské skrývání své nespokojenosti důsledkem společenského klimatu, ve kterém převládají obavy veřejně vystoupit se svým názorem a školy jsou do jisté míry bezmocné to změnit? Nebo jsou učitelé rádi, když se hovor o nedostacích školy brzy ukončí, protože si nejsou například jisti, jaké stanovisko škola zaujme a neví, jak se v této situaci mají chovat jako reprezentanti školy? Jde o promyšlenou taktiku učitelů nebo komunikační nevybavenost k jednání s rodičovskými skupinami? V této chvíli o tom mnoho nevíme. Z poznámek ředitelů, které připsali k odpovědím na otázku, jak rodiče řeší svou nespokojenost však můžeme tušit, že může jít o to, že se učitelé vyhýbají moderování potenciálně nepříjemných situací, kdy se rodiče začnou chovat nekriticky, nevybíravě a někteří dokonce až vulgárně.

Srovnáme-li situaci s tím, na koho se obracejí rodiče na běžných základních školách, docházíme k velmi podobným výsledkům. U speciálních škol oproti běžným základním školám vystupuje do popředí téměř absolutní nezájem řešit jakoukoliv nespokojenost za pomoci rodičovského sdružení. Rodičovská sdružení jsou přítomna na speciálních školách poměrně rozšířeným orgánem. Rodičovská sdružení existují (podle údajů ředitelů) při 43 % speciálních škol. Je to však méně než na běžných školách, kde jsou rodičovská sdružení založena při dvou třetinách škol.

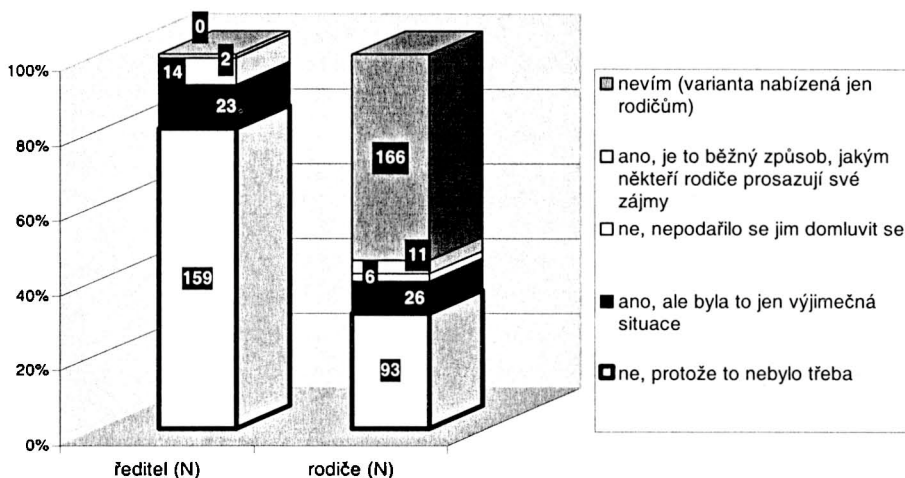
Prosazování zájmů skupinou rodičů

Pod touto variantou řešení nespokojenosti rodičů nacházíme postupy rodičů, kteří naleznou společné cíle a snaží se je ve škole prosadit pomocí toho, že zformují skupinu a postupují společně k jejich dosažení. Mám v tuto chvíli na mysli takové skupiny, které po prosazení své věci nevyvíjejí další aktivitu ve vztahu ke škole jako celku a zpravidla zanikají.

Zajímalo mě, zda v oslovených školách taková situace někdy nastala, i když byla škola ochotna hledat s rodiči přijatelná řešení, a zda se dá hovořit o běžném způsobu, jakým rodiče vstupují do jednání se školou¹¹.

¹¹ O situacích, kdy jsou rodiče a škola výhradně v opozici, je pojednáno dále.

Graf 3: Stalo se, že rodiče spojili síly, aby dosáhli ve škole nějaké změny? Speciální školy (celkem), absolutní četnosti jednotlivých odpovědí

Ve speciálních školách podle ředitelů (80 %) nenastává situace, kdy se rodiče musí spojovat, aby prosadili změny podle svých představ. V preferování názoru, že ve škole taková situace nenastává, jsou zajedno ředitelé všech typů speciálních škol. Rodiče se spíše nedovedou k věci vyjádřit (54 %). Rodiče na pomocných školách uvedli nejčastěji, že nebylo třeba se spojovat.

Pro speciální školy je to možná dobrá vizitka, neboť zřejmě dovedou zavčas vyslechnout jednotlivé rodiče, reagovat na jejich přání a dočasné rodičovské koalice jsou tím pádem bezpředmětné. Zdá se, že speciální školy velkým dílem připomínky rodičů operativně řeší již na úrovni třídních učitelů a ředitelů nebo po intervenci odborníků typu speciální pedagog zodpovědný za terapii, i když o tom rodiče nevědí. Nebo dovedou jednotlivé nespokojené rodiče včas přesvědčit, že jsou jejich požadavky nerealizovatelné či nesmyslné. Vysvětlení však může být ještě třetí: rodiče žáků speciálních škol jsou patrně náchylní k tomu, že když jako jednotlivci neuspějí (leč to není asi typické) u učitelů a vedení školy bezprostředně, nedělají již nic dalšího a svou věc vzdávají. Z těchto odpovědí možná plyne vysvětlení, proč skupinové postupy při prosazování rodičovských připomínek nenacházejí uplatnění v očekávané míře.

Podobně jako ředitelé speciálních škol i ředitelé běžných základních škol častěji tvrdí, že účelové spojení rodičů prosazujících ve škole nějakou věc je situací spíše výjimečnou. Objevila se i velká řada těch, kteří tvrdí, že k situaci nedošlo, neboť toho nebylo třeba, nebo proto, že se rodiče nedomluvili (dohromady 64 %). Z pohledu každodenních starostí ředitelů, tak jak plynou po celý školní rok, je utvoření „nátlakové“ skupiny rodičů, která jedná se školou v nějakém zájmu, možná opravdu výjimečnou situací.

Skupinové postupy rodičů proti škole

Přestože jsme se doposud ptali na chování rodičů, kteří nejsou s něčím ve škole spokojeni, měli jsme na mysli spíše nevědomost školy, která včas sama nepozná, že něco není v pořádku, něco by mohlo být děláno lépe, není dostatečně pružná, dokud nedostane od rodičů výraznější impuls, nebo ani není v jejich možnostech odhadnout některá skrytá přání rodičů. Analyzovány tedy byly případy, kdy zájmy rodičů nestojí přímo v opozici proti škole.

Nastávají však i případy, kdy rodiče o určitou změnu usilují proti vůli školy. Případy přenesení nespokojenosti mimo školu mohou plynout ze vzájemného nepochopení nebo kategorické neústupnosti. Pokud škola pevně trvá na svém stanovisku, které nevyhovuje rodičům a nenajde se posun určitého problému, může nastat situace, že se rodiče obrátí o podporu a pomoc jinam. Tento způsob řešení však může nastat i tehdy, když rodiče předem nevidí v jednání se školou východisko.

Respondentům dotazování jsem nabídl šest způsobů řešení. Jeden ze způsobů připouštěl jednání s ředitelstvím školy, tzn. problém by zůstal uvnitř školy a byl tu řešen. Další otázka zjišťovala, jestli se rodiče neuchylují ke krokům, které jsme neočekávali – byla nabídnuta volba: „rodiče udělali něco jiného“. Respondenti mohli označit všechny varianty, o kterých vědí, že v „jejich“ škole nastaly.

Skupiny rodičů se podle zástupců rodičů i podle ředitelů speciálních škol pokouší nejdříve vyjednávat s vedením školy. Za pozitivní lze považovat snahu rodičů jednat s vedením školy i při názorové nebo zájmové neshodě. Platí to pro všechny sledované typy speciálních škol. To naznačuje, že rodiče považují školu za místo, ve kterém má docházet k vyjasnění problémů, které se jich týkají. Rodiče pravděpodobně doufají, že u osob, které bezprostředně ovlivňují chod školy nakonec naleznou pochopení. Je dost dobře možné, že rodiče vědí, že je třeba nejdříve vyčerpat všechny možnosti jednáním uvnitř školy, aby bylo jejich jednání mimo školu považováno za oprávněné. Není také vyloučeno, že skupina rodičů po diskusi s vedením školy ustoupí od svých požadavků, přehodnotí své postoje jako neadekvátní apod. Další variantou je, že občasné neshody nemusí znamenat, že rodiče nemají ke škole pocit sounáležitosti a chtějí uspěchaným přenesením incidentu mimo školu zpochybnit nebo poškodit její pověst.

Jak se ukázalo, způsoby prosazování skupinového zájmu mimo školu, které jsme nabízeli v odpovědích, a které představují zájmový nesoulad mezi školou a rodiči jsou ojedinělé. Poměrně zřídka se skupiny rodičů obracejí na nadřízené a kontrolní orgány. Jsou-li však rodiče celkově nespokojeni s vedením školy, dovedou být velmi razantní. To ilustruje komentář jedné ředitelky: „*Škola vznikla iniciativou rodičů odtržením od zvláštní školy. Rodiče tehdy samostatně jednali se zastupiteli a školskými orgány, ale musím zdůraznit, že v té době nebyli spokojeni s řízením školy. Domnívám se, že dnes škola nabízí rodičům velké množství příležitostí, jak se zapojit do života školy a ovlivňovat přímo výchovu a vzdělávání.*“ Ustavené vedení nově vzniklé školy se ze situace zřejmě poučilo o síle dřímající v rodičích, neboť ředitelka píše: „*Zdůrazňujeme „klientský přístup“ a rodič je ten, kdo stanoví priority (pokud má zájem) ve vzdělávání, které jsou*

pak zpracovávány do individuálních vzdělávacích programů žáků.“ A dodává postřeh: „Bohužel většině rodičů stačí pocit, že dítě je ve škole šťastné a jeho vzdělávání probíhá bez problémů a nemají zájem se aktivně do života školy zapojit.“

Podle sdělení ředitelů fungují při některých speciálních školách celostátní organizace typu Unie rodičů, Sdružení pro pomoc mentálně postiženým, rodičovská sekce Asociace pro pomoc lidem s artismem. Rodiče se však ve velmi malé míře obracejí na celostátní organizace či různá sdružení pro postižené, které si mezi cíle své činnosti kladou podporu rodičů a pomoc při prosazování jejich zájmů. Nabízí se vysvětlení, že tam, kde mají tyto orgány své zastoupení, probíhá dialog a školy akceptují názory rodičů, aniž by rodiče nabývali pocitu, že museli něco prosazovat. Nasvědčují tomu výroky ředitelů všech těchto škol. Uváděli, že v minulosti nebylo třeba, aby rodiče spojili své síly k prosazení svých zájmů, nenastala ani situace, kdy by chtěli prosadit své zájmy proti vůli školy. Odpovědi rodičů (až na jeden případ, kdy odpověď ředitele odporovala oběma rodičovským dotazníkům) jsou stejné jako tvrzení ředitelů. Ze zpracování dotazníkových odpovědí však nepoznáme, zda činnost celostátních asociací při speciálních školách nedoprovází celkově vstřícnou politiku školy vůči rodičům, a není tudíž až jejím sekundárním průvodním jevem. Důvod, proč se rodiče ze škol, kde tyto organizace nejsou, neobracejí na celostátních organizací s žádostí o podporu při prosazování svých zájmů odporujících názorům školy, spočívá zřejmě v neznalosti celostátních rodičovských organizací nebo v předem malých očekávaních úspěšnosti takového kroku.

Jen málokdy se rodiče rozhodnou svůj problém se školou zveřejnit v tisku. Nenacházejí smysl v publikování svých neshod ani na stránkách periodik pro postižené. Ředitelé s rodiči se na tom shodují.

Z nabídnutých způsobů, které skupiny rodičů volí, aby prosadili své zájmy proti vůli školy se na přední pozice dostala odpověď, že rodiče přistupují k jiným než námi nejčastěji předpokládaným krokům. Podle odpovědí ředitelů se tak zdánlivě stalo ve 23 případech. Po důkladné analýze této polootevřené otázky však bylo zjištěno, že ve skutečnosti se jedná jen o případy dva: jedna skupina rodičů se obrátila na pedagogicko psychologickou poradnu a speciálně pedagogické centrum a druhá skupina, která měla děti v soukromé speciální škole, se obrátila na majitelku školy. Ve zbývajících 21 případech chtěli ředitelé volbou odpovědi „jiné“ s navazujícím slovním komentářem zdůraznit, že v jejich škole taková situace nenastala nebo negativně hodnotili schopnost sebeovládání rodičů v průběhu jednání („*afektivní až agresivní jednání s pedagogy či vedením školy*“).

Závěr

Vzájemné setkávání rodičů a představitelů škol je záležitostí, která nalezne docenění tehdy, když z něj zúčastnění pocítí užitek. Ten může být na straně rodičů vnímán v okamžiku, kdy vyjádří a uplatní své zájmy, což může být spojeno s větší či menší intenzitou jejich prosazování. V případě rodičů žáků s postižením mohou být zájmy spojeny s požadavky na určitou speciální podporu nebo

speciálně pedagogické terapeutické postupy a jejich okolnosti. Obecně rodiče žáků s postižením a speciální školy upřednostňují individuální jednání. Rodiče se nejčastěji sami za sebe obracejí na školu při nespokojenosti se záležitostmi, které se týkají dítěte nebo chodu školy. I když přicházejí rodiče v záležitostech, ve kterých nejsou v okamžité shodě se školou, snaží se jednat uvnitř školy. Rodiče jsou v jednání o věcech, s nimiž nejsou spokojeni, fixováni na třídní učitele. Rodiče dětí s těžším mentálním postižením jednají přednostně se speciálními pedagogy zodpovědnými za určitou výuku nebo speciální podporu. Když dojde k problémům mezi rodiči a školou, jen malá část rodičů se rozhodne řešit je mimo školu. Speciální školy s rodiči jako skupinou obvykle nejednají. Ne snad proto, že by zásadně odmítaly tento druh rokování, ale protože se taková forma prozatím neujala. Rodiče se k ní odhodlávají zřídka a školy ji svými činy nepodporují.

Rodiče žáků se speciálními potřebami se ve způsobech prosazování svých zájmů ve speciálních školách nevymykají zvyklostem známým v běžných školách. Snad to může být viděno jako znak toho, že jsou speciální školy integrální součástí jediného systému, a jako celek mají k běžným školám v mnoha ohledech blíže než by se očekávalo.

LITERATURA

- ČIHÁČEK, Vlastimil. Podpora vztahu rodičů dětí s postižením a školy prostřednictvím vzdělávacích programů. In: *Sborník příspěvků z IV. mezinárodní konference k problematice osob se specifickými potřebami*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003a, s.623–635. ISBN 80–244–077–01.
- ČIHÁČEK, Vlastimil. Role rodičů dětí s postižením ve vztahu ke škole z perspektivy českého práva. In: *Speciální pedagogika*, 13, 2003b, 1, s. 1–8. ISSN 1211–2720.
- DOCKING, J. *Primary Schools and Parents. Rights, Responsibilities, and Relationships*. London: Hodder & Stoughton, 1990.
- HUSPEKA, V. Spolupráce s rodiči dětí s následky dětské mozkové obrny. In: *Otázky defektologie*, XXIII, 1980–1981, 4, s. 188–192. ISBN 80–244–077–01.
- RABUŠICOVÁ, Milada., ZOUNEK, Jiří. Role rodičů ve vztahu ke škole: analýza legislativy. In: *Nové možnosti vzdělávání a pedagogický výzkum*. Ostrava: ČAPV, Pedagogická fakulta Ostravské univerzity 2001, s. 248–251. ISBN 80–7042–181–9.
- SVOBODOVÁ, H. Spolupráce s rodiči dětí umístěných v ÚSP. In: *Otázky defektologie*, XXVII, 1984–1985, 5, s. 182–184.
- TRNKOVÁ, Kateřina, ČIHÁČEK, Vlastimil. Možnosti prosazování zájmů rodičů ve škole. *Pedagogická orientace*, 2, 2003, s.22–38. ISBN 1211–4669.
- UNESCO. *Pädagogik für besondere Bedürfnisse: Zugang und Qualität*. Salamanca: UNESCO, 1994.
- Usnesení č. 2/1993 předsednictva ČNR o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti Ústavního pořádku České republiky.

SUMMARY

Special schools are undoubtedly institutions educating a very specific category of children and young people. Their parents often have to overcome difficulties which are typical for the admission of the handicapped to suitable educational institutions, for the choice of apt educational procedures, and for the support to efficient schooling and education. Therefore, these pupils' parents represent a rather specific category too. Our contribution brings some partial results of a project named *Parents of pupils of special educational needs in the role of the school's educational and social partners*. Described are the ways in which the parents want to influence their children's education, opine about the general operation of the school, or enforce anything they regard beneficial. The opinions of parents as individuals or as a group are compared to those characteristic for conventional basic schools.

